

การที่แนวทางการเผยแพร่ศาสนาของสังฆราช
ปัสเลอแก้วเป็นไปในเชิงรุกมากกว่าจะเป็นการเน้น
การเผยแพร่ศาสนาอยู่เพียงในพื้นที่ของตนเองเท่านั้น
ทำให้เกิดการขยายขอบเขตงานด้านการเผยแพร่
ศาสนาไปตามหัวเมืองรอบๆกรุงเทพฯ รวมถึงพื้นที่
ฉะเชิงเทราด้วย

ABSTRACT**Spreading the Roman Catholic teaching for Chinese Community” in Local History of Chachoengsao Province***Prayoot Saitonueang*

Spreading the Roman Catholic teaching in Siam at Rattanakosin period has begun from the publicizing of the priest Kuverse, who was responsible of Siam Mission. Besides, he had the requirement to spread the Roman Catholic teaching to Chinese people who live in some areas inside this country. Similarly, he has noticed that there were crowded of Siam people living in significant town and ports to tradethat have prone to change in to believing in Christianity more easily than other Buddhist ones. After that, in the first stage the spreading of Roman Catholic teaching in Bangkok was in the superb way, especially for Chinese people that resulted into Siam Dioceses, which desired to expand the spread scope area to Chinese people in other areas also.

In addition, at that time Chachoengsao province was the new town which moved the center from Bangkhla to Ban Sotorn. Besides, it resulted from the politic reason and war between Siam and Yuan. Similarly, this area was the significant one of economics, especially in trade and cane industry with canal digging to connect the Central and the East together as the strategic route for becoming the area of Chinese people to emigrate in agricultural, industrial and labor field.

Then, these Chinese people have lived separately along the riverbank of Nakornniangkate to Bansotorn and Bangkhla. Moreover, these Chinese people become to be the crucial goal to spread Roman Catholic teaching of Western priest in terms of assigning the spread tasks to Chinese people in Siam.

According to spreading the Roman Catholic teaching, it affected to have more numbers of Chinese people who believe in this religion increasingly from the first stage of spreading. Besides, it resulted from applying the concept idea to spread in Chinese language and allow some Chinese people to be the leaders to assemble as the assistant priests by creating the assistance group from the young ones who are faith in this teaching. Moreover, these assistant priests had participated to contact directly with the Chinese households, especially in villages or Chinese communities. Then, it resulted in the setting up of Churches and Christ communities for several locations in Chachoengsao province. As the result, these Christ communities and Churches are related to the Dioceses in Bangkok in the excellent way, especially for Kalhawar temple including of the relationship with Chinese Dioceses and Western Dioceses. Therefore, these are the networks of Christianity Belief, and the growth of Roman Catholic Chinese communities in Chachoengsao province can count into one part of ethnical local history connected to internal and external historic areas of Thailand.

Keywords: Roman Catholic Chinese Community, Local History, Chachoengsao Province

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ประยุทธ์ สายต่อเนื่อง

พัฒนาการการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชาวจีนยุค ต้นรัตนโกสินทร์

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลในสยามช่วงต้นรัตนโกสินทร์นั้น ได้เริ่มมีการวางรากฐานตั้งแต่ในสมัยสังฆราชฟลอรังส์¹ แห่งมิสซังสยาม โดยที่ในช่วง ค.ศ. 1810-1822 เป็นจุดเริ่มต้นของการเตรียมความพร้อมไปสู่การเผยแพร่ศาสนาในกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาสู่สยาม มีการริเริ่มให้สามเณรจากสามเณราลัย² ของมิสซังสยาม

¹ พระสังฆราช เอสปรีต์ มารีโย โยเซฟ ฟลอรังส์ ประมุขมิสซังสยาม เกิดวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ.1762 ณ เมืองลาญส์ แขวงโวคล็อสส์ ท่านเรียนเทวศาสตร์ส่วนหนึ่งในบ้านเณรเมืองอิสซึ แล้วเข้าบ้านเณรคณะมิสซังต่างประเทศ วันที่ 19 ธันวาคม ค.ศ.1785 ท่านรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์ปี ค.ศ.1786 และออกเดินทางมามิสซังกรุงสยาม วันที่ 20 มกราคม ค.ศ.1787 ได้รับมอบหมายให้ดูแลปกครองเขตจันทบุรี ปี ค.ศ.1790 และ ปกครองดูแลวัดซางตาครู้ส ที่กรุงเทพฯ อาศัยอำนาจตามพระสมณโองการของพระสันตะปาปา ปีโอ ที่ 6 ลงวันที่ 23 กรกฎาคม ค.ศ.1798 พระสังฆราชคาร์โลตโต แต่งตั้งท่านเป็นผู้สืบตำแหน่งในเดือนตุลาคม ค.ศ.1810 เมื่อพระสังฆราชคาร์โลตโตถึงแก่กรรมภาพลงวันที่ 4 มีนาคม ค.ศ.1811 สาธุคุณฟลอรังส์ผู้สืบตำแหน่งจึงไปรับการอภิเษกเป็นพระสังฆราชในประเทศโคชินไชน่า วันที่ 12 เมษายน ค.ศ.1812

² สามเณราลัย หรือ เซมินารี (Seminary) หรือ สำนักเซมินารี หมายถึงสถาบันการศึกษาสำหรับฝึกบวชเพื่อเตรียมบวชเป็นบาทหลวง นอกจากชื่อนี้แล้ว บางทีก็เรียกว่าวิทยาลัยเทววิทยา (theological college) วิทยาลัยศาสนศาสตร์ (divinity school) นักเรียนเซมินารีเรียกว่าเซมินาเรียน (seminarian) หรือเซมินา리스트 (seminarist)เซมินารีแห่งแรกของสยาม

เรียนภาษาจีนเพื่อหวังว่าจะมีโอกาสในการเผยแพร่ศาสนากับคนกลุ่มใหม่(โรแบร์. 2549:315) สอดคล้องกับความเห็นของสารุคุณบาเธร์เลมิ บรีอเกียร์ ผู้ดำรงตำแหน่งพระสังฆราชผู้ช่วยแห่งมิสซังสยาม ในช่วงปี ค.ศ. 1828³ ที่เห็นว่าควรมีการนำคณะสงฆ์คาทอลิกคนจีนมาเป็นผู้ดูแลคริสตังจีนจำนวนมากที่อพยพเข้ามาในสยาม โดยที่ส่วนมากของคริสตังจีนเหล่านี้เป็นผู้อพยพจากเกาะไหหลำ สังฆราชผู้ช่วยบรีอเกียร์ยังให้ความสำคัญกับชาวจีนคริสตังเหล่านี้เนื่องจาก “ประชากรสยามมีแนวโน้มลดลง ขณะที่จำนวนชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ” (โรแบร์. 2549: 321) อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายของการดำรงตำแหน่งสังฆราชมิสซังสยามของสังฆราชฟลอรังส์ พบว่าไม่ได้มีการมุ่งขยายพันธกิจการเผยแพร่ศาสนาไปยังกลุ่ม “คนต่างศาสนา” แต่อย่างใด รวมทั้งไม่ได้มีการบวชพระใหม่เพิ่มขึ้นมากเท่าใดนัก ส่งผลให้การเผยแพร่ศาสนาภายนอกเขตกรุงเทพเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือแทบไม่มีเลยอันเนื่องมาจากปัญหาด้านการคมนาคมและความพยายามหลีกเลี่ยงข้อพิพาทกับทางการสยาม จนกระทั่งสารุคุณปัลเลอกัวและสารุคุณเดส์ซาวานน์เริ่มทำการเผยแพร่ศาสนาในแถบรอบนอกของกรุงเทพ โดยสารุคุณปัลเลอกัวได้มุ่งหน้าไปเผยแพร่ศาสนาที่อยู่ภายในขณะที่สารุคุณเดส์ซาวานน์ทำการเผยแพร่ศาสนาในแถบนครราชสีมา

ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา คือสามเณรลัคนักบุญยอแซฟเป็นเซมินารีเล็ก ต่อมาสังฆราชหลุยส์ ลาโน ได้สร้างสามเณรลัคนมหาพราหมณ์ เป็นเซมินารีใหญ่ซึ่งเจริญรุ่งเรืองมากจนเป็นศูนย์กลางเซมินารีในอินโดจีนสมัยนั้น เซมินารีทั้งของแห่งถูกทำลายลงระหว่างการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง

³ สารุคุณบาร์เธเลมิ บรีอเกียร์ เคยเป็นอาจารย์สอนวิชาปรัชญาและเทววิทยาที่สามเณรลัคนใหญ่แห่งนาร์บอนน์ ท่านเดินทางมาถึงสยามในวันที่ 4 มิถุนายน 1827 ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชเกียรตินามแห่งกบเซประมุขมิสซังเกาหลีและเป็นพระสังฆราชผู้ช่วยแห่งมิสซังสยาม ในวันที่ 29 มิถุนายน 1829 สังฆราชบรีอเกียร์ เป็นหนึ่งในผู้ที่มีส่วนกำหนดรากฐานการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลที่อพยพเข้ามาในสยาม

จุดเริ่มต้นที่เป็นรูปธรรมอย่างแท้จริงเกิดขึ้นในช่วงการดำรงตำแหน่ง
 สังกษราชแห่งมณฑลซังฮายของสังฆราชกูเวอริซี⁴ ในปี ค.ศ. 1834 โดยสังฆราชกู
 เวอริซีมีความปรารถนาจะเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกให้แก่กลุ่ม
 คนจีนโพ้นทะเลที่อาศัยอยู่ตามที่ต่างๆในประเทศด้วยพิจารณาว่ากลุ่มคนจีนมี
 แนวโน้มที่จะนับถือศาสนาคริสต์ได้ง่ายกว่าคนสยามและยังมีจำนวนมาก โดยคน
 จีนเหล่านี้มักอาศัยอยู่ในเมืองสำคัญๆและเมืองท่าการค้าของสยาม มิสชันนารีมี
 ความเชื่อว่า ชาวจีนที่อพยพมาอาศัยและตั้งรกรากในสยามนั้นมีความรู้สึกต่าง
 ออกจากการเป็นคนจีนในประเทศจีน ทั้งยังถูกตัดออกจากโครงสร้างทาง
 วัฒนธรรมและศาสนาความเชื่อต่างๆในประเทศจีน รวมทั้งการที่คนจีนไม่ถูก
 กีดกันทางด้านกรนับถือศาสนาอย่างเคร่งครัดเท่าคนสยาม จึงน่าจะให้ความ
 สนใจในศาสนาคริสต์และเปลี่ยนมารับความเชื่อในศาสนาได้ง่ายกว่าชาวสยาม
 ดังที่สังฆราชกูเด สังกษราชแห่งมณฑลซังฮายในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้อธิบายว่า

⁴ พระสังฆราช ยัง ปอลฮีแลร์ มิเชล กูเวอซี (Jean-Paul-Hilaire-Michel Courvey) เกิดวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1792 ในเขตวัดแซงต์ปอล ที่เมืองนาร์บอนน์ แคว้น
 โอต โนว์ตราวันเดือนปีที่ท่านรับศีลบวชเป็นพระสงฆ์และช่วงต่างๆ ในการทำหน้าที่พระสงฆ์
 ในสังฆมณฑลของท่าน ในปี ค.ศ.1825 ท่านเป็นอาจารย์อยู่สามเณรลัยใหญ่ที่เมืองชาร์ด
 ปี ค.ศ.1832 ท่านตกลงใจจะถวายตัวไปทำงานในมณฑล วันที่ 11 กุมภาพันธ์ ท่านเข้าสามเณรลัย
 คณะมิสซัง และวันที่ 22 กุมภาพันธ์ มีประกาศอย่างเป็นทางการให้ท่านออกเดินทางไป
 มิสซังได้

ท่านออกเดินทางมามิสซังสยามวันที่ 12 มีนาคม ค.ศ.1832 และไปอยู่กับกลุ่มคริสตัง
 ใหม่ที่สิงคโปร์ระยะหนึ่ง ที่สิงคโปร์ท่านได้เริ่มสร้างวัดหลังหนึ่ง ซึ่งสาธุคุณเอเตียน อัลบริงด์
 ต้องสร้างต่อจนเสร็จ ในปีต่อมา จากสมณโองการ ลงวันที่ 5 เมษายน ค.ศ.1832 ท่านได้รับ
 แต่งตั้งเป็นพระสังฆราชผู้ช่วยของพระสังฆราชพลอรั้ง ประมุขมิสซังสยาม และเป็นพระ
 สังฆราชเกียรตินามแห่งบิต และเมื่อพระสังฆราชพลอรั้ง ถึงแก่กรรมภาพ ท่านก็เป็นประมุข
 มิสซังสยาม ท่านได้รับอภิเษกที่กรุงเทพฯ วันที่ 30 พฤศจิกายน ค.ศ.1833 ท่านสืบตำแหน่ง
 ประมุขมิสซังสยาม วันที่ 30 มีนาคม ค.ศ.1834 ปี ค.ศ.1843 พระสังฆราชกูเวอซีออกเดินทาง
 ไปฝรั่งเศส และปี ค.ศ.1844 ท่านขอลาออกจากตำแหน่งประมุขมิสซัง ซึ่งทางกรุงโรมก็
 อนุญาตให้ วันที่ 7 กันยายน ค.ศ.1844 ท่านกลับไปอยู่ที่เมืองนาร์บอนน์ และถึงแก่กรรมภาพ
 ลงที่นั่นวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ.1857

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

“...ที่นี่มีคนจีนมาก ดูเหมือนจะสอนคนจีนให้เข้าใจง่ายกว่าคนไทย
พระเจ้าแผ่นดินไม่ห้ามเขาเป็นคริสตังและเหมือนเขาเป็นคนต่างด้าว
มิสชันนารีที่รู้จักภาษาจีนจะทำประโยชน์ในเมืองไทยได้มาก...”
(ว.ลาร์เก.2530:35)

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา คณะมิสชันนารีได้พบว่าแท้จริงแล้ว ชาว
จีนที่อพยพมาอาศัยในประเทศสยาม มิได้ตัดขาดจากจีนแผ่นดินใหญ่โดยสิ้นเชิง
และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่ของการเพิ่ม – ลด จำนวนผู้เข้ารับถือ
ศาสนาในเวลาต่อมา

“...ในบรรดาคริสตชนจีนของเรา มีการไปๆมาๆระหว่างสยามกับ
ประเทศจีนอยู่ตลอดเวลา จำนวนชาวจีนที่ย้ายมาอยู่สยามมีเพิ่มขึ้น
เรื่อยๆในระยะเวลาที่เกิดความวุ่นวายในเมืองจีน ทุกๆสัปดาห์จะมีเรือ
ต่างๆพาชาวจีนเป็นพันๆคนมาสู่สยามด้วยความหวังว่าจะมาเลี้ยงชีพ
ได้สะดวกกว่าในประเทศบ้านเกิดของตน แต่พอรวบรวมเงินได้สักระยะ
หนึ่ง พวกเขาส่วนมากก็จะกลับไปใช้จ่ายในประเทศจีน แล้วก็กลับมา
ทำแบบเดียวกันอีก โดยทั่วไปเป็นคนต่างศาสนาที่ทำงานนี้ พวกคริสตัง
ก็คงจะมีทำด้วยเหมือนกัน คุณพ่อฟุยาด ผู้รับผิดชอบเขตวัดลำไทรให้
ข้อสังเกตว่า พวกคริสตังปฏิบัติหน้าที่คริสตังอย่างน่าพอใจ แม้ว่าพวก
เขาคงจะทำได้ดีกว่านี้อีกทางด้านวัตถุ พวกชาวจีนทำการค้าได้กำไร
มาก หลายครอบครัวที่ร่ำรวยแล้วก็ลาจากลำไทรกลับไปอยู่ประเทศจีน
เลย...” (ว.ลาร์เก1982, เล่ม3: 219)

แนวทางการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของสาธุคุณ เอเตียน อัลบรังค์

การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกไปสู่กลุ่มชาวจีนอย่าง
จริงจังเริ่มต้นในช่วงปี ค.ศ. 1835 เมื่อสังฆราชกุเวอร์ซีได้มอบหมายหน้าที่การเผย

แพร่ศาสนาสู่ชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพฯให้แก่สาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์⁵ ด้วยความที่สาธุคุณอัลบรังค์เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาจีนเป็นอย่างดี ทั้งยังมีผลงานการชักนำชาวจีนในสิงคโปร์ให้เปลี่ยนศาสนาเป็นคริสต์ได้ถึง 200 คนในเวลาเพียงไม่นาน(วิกเตอร์.2539:152) สังฆราชกุเวอร์ซีได้มอบหมายหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์และขยายจำนวนผู้เข้ารับนับถือในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเล โดยในขั้นแรกนั้น สาธุคุณอัลบรังค์ได้ประจำอยู่ยังวัดกาลหวำหัทธหรือวัดแม่พระสายประคำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากพื้นที่นั้นมีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่โดยรอบ

กระบวนการเผยแพร่และจัดการกับคำสอนทางศาสนาของสาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์กล่าวได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการชักนำชาวจีนโพ้นทะเลให้เข้ามานับถือศาสนาคริสต์ จากที่แต่เดิมนั้นมิสชันนารีคริสต์จะใช้การเผยแพร่คำสอนโดยตรงตามแต่โอกาสอำนวยและมักจะใช้เวลาส่วนมากในอารามและสามเณรลัย สาธุคุณเอเตียน อัลบรังค์ได้ใช้วิธีการสร้างสำนักงานที่มีจุดประสงค์เพื่อการเผยแพร่ศาสนาไปยังกลุ่มชาวจีนโดยตรงแต่เพียงอย่างเดียว มีการสร้างห้องประชุมเพื่อให้เป็นที่พักอาศัยของชาวจีนที่ต้องการเป็นคริสต์ รวมทั้งได้มีการปรับรูปแบบการเผยแพร่โดยใช้ภาษาจีนท้องถิ่นเป็นหลักในการเทศนาคำสอน และให้ผู้ที่ต้องการเรียนเพื่อเป็นศาสนาจารย์หรือครูคำสอนมาพำนักอยู่ที่สำนักวัดกาลหวำหวัเป็นเวลา 2-3 เดือนก่อนจะได้รับศีลล้างบาป โดยผู้ที่เรียนเป็นครูคำสอนมักจะชักจูงให้ครอบครัวและคนรู้จักมาเข้าร่วมเรียนคำสอน วิธีการดังกล่าวส่งผลให้มีคนเข้าเป็นคริสต์เพิ่มขึ้นถึง 80 คน ในปี 1838(โรแบร์.2549:339) ต่อมาได้มีการขยายขอบเขตของการเผยแพร่

⁵ สาธุคุณเอเตียน เรมรงค์ อัลบรังค์ เดิมปฏิบัติภารกิจอยู่ในประเทศสิงคโปร์ ภายใต้นโยบายการขยายการเผยแพร่ศาสนาไปสู่กลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลในกรุงเทพฯของสังฆราชกุร์เวอซี สาธุคุณอัลบรังค์ได้เดินทางเข้ามายังกรุงเทพฯในปี 1835 และได้กลายเป็นผู้วางรากฐานสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาอย่างเป็นระบบระเบียบต่างไปจากวิธีการเดิมๆของมิสชันนารีในสยาม ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของ การเผยแพร่ในกลุ่มชาวจีนออกไปทั่วกรุงเทพฯและเขตปริมณฑล สาธุคุณอัลบรังค์ได้เดินทางออกจากสยามในปี ค.ศ.1846 ได้เดินทางไปยังประเทศจีนและรับแต่งตั้งเป็นพระสังฆราชประมุขมิสซังกุยเซว

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ศาสนาด้วยแนวคิดดังกล่าวไปยังนครชัยศรีและจันทบุรีอีกด้วย ด้วยผลสำเร็จดังกล่าว แนวคิดและวิธีการเผยแพร่ศาสนาของสาธุคุณเอเดียน อัลบลังค์ ได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ของการเผยแพร่ศาสนาในหมู่ชาวจีนตามที่ต่างๆ ในสยาม

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ส่งผลทางอ้อมให้การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในหมู่ชาวจีนโพ้นทะเลประสบความสำเร็จมากขึ้นกว่าแต่เดิมได้แก่

1. ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่อังกฤษมีชัยเหนือจีนส่งผลให้ภายในราชสำนักและฝ่ายปกครองของสยามเกิดความกังวลใจต่อเสถียรภาพทางการเมืองและความมั่นคง สภาพดังกล่าวก่อให้เกิดความหวาดระแวงชาวตะวันตกรวมไปถึงคริสตังที่เป็นชาวต่างประเทศ สภาพความไม่ไว้วางใจนี้ดำเนินอยู่เป็นระยะเวลานานและส่งผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมการเผยแพร่ศาสนาของมิสชันนารี ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว มิสซังสยามได้อาศัยการดำเนินงานของครูคำสอนชาวจีนเป็นหลัก ส่งผลให้ผู้ที่เข้ามารับคำสอนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับครูคำสอน โดยที่ครูคำสอนชาวจีนจะทำหน้าที่หลายประการแทนพระ อาทิเช่นการเป็นประธานสวดภาวนา การดำเนินพิธีศพ เป็นต้น

2. การที่ตั้งแต่นั้นปี 1841 มีแบ่งอำนาจการปกครองของมิสซังสยามออกเป็นสองส่วนภายใต้แนวคิดการแบ่งแยกอำนาจปกครองเพื่อความสะดวกในการบริหารงานของสังฆราชกุเวอร์ซีเป็นมิสซังสยามตะวันออกและตะวันตก⁶ โดย

⁶ สมณโองการ “ยูนิแวนซี ดอมินีซี” ลงวันที่ 10 กันยายน ค.ศ.1841 มิสซังกรุงสยามถูกแบ่งออกเป็นสองมิสซัง มีชื่อต่างกันว่า:มิสซังสยามตะวันออก และมิสซังสยามตะวันตก อย่างไรก็ตาม ชื่อที่เรียกทั้งสองนี้เกือบไม่ได้ใช้เลย มิสชันนารีเรียก “กรุงสยาม” เพื่อเรียกว่าสยามภาคตะวันออก และเรียกมลายาหรือแหลมมะละกา เป็น กรุงสยามภาคตะวันตก ชื่อหลังนี้ถูกตัดออกไปโดยจดหมายของสมณกระทรวงเผยแผ่ความเชื่อ ลงวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ.1887

มิสซังสยามตะวันตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของสังฆราชปัลเลอกัว⁷ ขณะที่มิสซังสยามตะวันตกยังคงอยู่ภายใต้การดูแลของสังฆราชกุเวอร์ซี การแบ่งแยกพื้นที่ในการปกครองมิสซังในคราวนี้ทำให้วัดกาลหว่าห์หรือวัดพระแม่สายประคำศักดิ์ที่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์รับผิดชอบดูแลคริสตังจีนเข้ามาอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสังฆราชปัลเลอกัวด้วย การที่แนวทางการเผยแพร่ศาสนาของสังฆราชปัลเลอกัวเป็นไปในเชิงรุกมากกว่าจะเป็นการเน้นการเผยแพร่ศาสนาอยู่เพียงในพื้นที่ของตนเองเท่านั้นส่งผลให้มีการผลักดันให้มิสซังนารีทั้งที่เป็นชาวต่างประเทศและชาวพื้นเมืองออกไปเผยแพร่ศาสนาในสถานที่ห่างไกลจากกรุงเทพออกไป ได้ส่งผลกระทบไปยังการดำเนินงานของสาธุคุณเอเตียนด้วย และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการขยายขอบเขตงานด้านการเผยแพร่ศาสนาไปตามหัวเมืองรอบๆกรุงเทพ รวมถึงพื้นที่ฉะเชิงเทราด้วย

ฉะเชิงเทรา แปรริ้วและชาวจีน

จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ในขณะนั้นเป็น “เมืองใหม่” ที่เกิดขึ้นจากการโยกย้ายศูนย์กลางของเมืองจากบริเวณบางคล้ามาอยู่ยังบ้านโสรด้วยเหตุผลทางการเมืองและการสงครามระหว่างสยามกับญวน ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในเรื่องการค้าและอุตสาหกรรมน้ำตาล มีการขุดคลองเพื่อเชื่อมโยงภาคกลางและภาคตะวันออกเข้าด้วยกันเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ได้กลาย

⁷ พระสังฆราช ฌองบัปติสต์ปัลเลอกัว ท่านเกิดที่จังหวัดคอมแบร์โตล ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ.1805 เข้าสามเณรลัทธิใหญ่ที่เมืองตียอง เมื่ออายุ 17 ปี หลังจากนั้นเล็กน้อย ได้เป็นอาจารย์สอนที่สามเณรลัทธิเล็กที่เมืองแซวรีแอร์ แล้วกลับมาเป็นอาจารย์ที่สามเณรลัทธิซมเบรี เมื่อปี ค.ศ.1824 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1827 ท่านเข้าสามเณรลัทธิคณะมิสซังต่างประเทศ และได้รับศีลบรรพชาเป็นพระ สงฆ์ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ.1828 และเดินทางมาประเทศไทย วันที่ 31 สิงหาคม ค.ศ. 1828 โดยในระยะแรกท่านเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาที่อยุธยา รวมทั้งได้ทำการสร้างวัดคอนเซ็ปชันขึ้นและทำการบูรณะวัดช้างตากูริสวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1836 สังฆราชปัลเลอกัวมรณภาพในวันที่ 18 มิถุนายน 1862 ที่กรุงเทพ ถือได้ว่าเป็นสังฆราชมิสซังสยามที่มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่ศาสนามากที่สุดองค์หนึ่ง

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

เป็นพื้นที่ที่มีชาวจีนอพยพเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นแรงงานในภาคการเกษตร, ภาคอุตสาหกรรม และเป็นแรงงานกรรมาชีพทั่วไป โดยชาวจีนเหล่านี้ตั้งถิ่นที่อยู่กระจัดกระจายกันไปตามริมฝั่งคลองนครเนื่องเขตต่อเนื่องไปจนถึงบริเวณบ้านโสธรและบางคล้ารวมทั้งลึกเข้าไปในบริเวณเมืองพนมสารคามต่อเนื่องไปถึงเขตอำเภอบ้านสนิม บางปลาสร้อยในแถบชลบุรี ชาวจีนเหล่านี้ได้กลายเป็นเป้าหมายที่สำคัญยิ่งในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกของบาทหลวงชาวตะวันตกที่ได้รับมอบพันธกิจในการเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนจีนในสยาม

ฉะเชิงเทราถือเป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน บนพื้นที่สองฝั่งลุ่มแม่น้ำบางปะกง มีการถกเถียงกันในทางประวัติศาสตร์ว่าแท้จริงแล้วพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางดั้งเดิมของฉะเชิงเทรานั้นอยู่ในบริเวณใดกันแน่ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในปัจจุบัน ทำให้เชื่อได้ว่าฉะเชิงเทราในสมัยอยุธยาเดิมตั้งอยู่บริเวณปากน้ำเจ้าโล้ อันเป็นพื้นที่บรรจบของแม่น้ำบางปะกงและแม่น้ำท่าเกวียน หรือที่ในปัจจุบันเรียกกันว่าคลองท่าลาด ในเขตอำเภอบางคล้าในปัจจุบัน ปรากฏหลักฐานอยู่ในจารึกแผ่นเงินวัดพยัคฆอินทารามหรือวัดเจติยัคคมว่า

“...ข้าพเจ้า...ร่วมบิดามารดาเดียวกัน เป็นเชื้อวงศ์พงศ์เจ้าเมืองกรมการเมืองมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่เสียแก่พม่า ญาดวงศ์ทำราชการเมืองตั้งแต่เมือง ฉะเชิงเทราตั้งปากน้ำเจ้าโล้แล้วเอามาตั้งแปดริ้ว แล้วยกไปตั้งโสธร ได้รับราชการไม่ตาชเชื้อวงศ์ เมื่อแผ่นดินพระบาทพระนั่งเกล้าฯ ข้าฯ นายข้าฯผู้ที่ได้เป็นหลวงเมือง นายเสือน้องได้เป็นหลวงมณฑลมหาดไทย...” (สุจิตต์.2553:79)

อย่างไรก็ตาม สำหรับมิสซังสยามแล้ว ฉะเชิงเทรามักเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “แปดริ้ว” มากกว่า แม้ในเอกสารของมิสชันนารีที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ฉะเชิงเทราก็ยังคงเรียกว่าแปดริ้ว และเรียกแม่น้ำบางปะกงว่าแม่น้ำแปดริ้ว (ว.ลารเก.1982, เล่ม1:56) ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ แปดริ้วหรือฉะเชิงเทรามีบทบาทในฐานะ

เส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงหัวเมืองภาคตะวันออกและชายฝั่งทะเลอ่าวไทยไปยัง กัมพูชาและเวียดนาม รวมทั้งเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจที่นำส่งสินค้าและ ทรัพยากรอันมีค่าต่างๆเข้าสู่ส่วนกลาง สภาพดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้เกิดการอพยพ หลังไหลของชาวจีนเข้ามาในพื้นที่ฉะเชิงเทราเป็นจำนวนมากกระจายตัวไปอยู่ ตามพื้นที่ที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจต่างๆหรือเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย และการผลิตสินค้าเพื่อส่งต่อไปยังแหล่งการค้า โดยปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้มีชาว จีนเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในพื้นที่ลุ่มน้ำบางปะกงและฉะเชิงเทราได้แก่ การขุดคลองบางขนากหรือคลองแสนแสบในสมัยรัชกาลที่ 3 ราวปี ค.ศ. 1837-1840 เพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์และการลำเลียงสินค้าจากหัวเมืองตะวันออก

การขุดคลองนี้ได้ใช้แรงงานจีนเป็นสำคัญ โดยพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) ได้จ้าง แรงงานจีนขุดตลอดทั้งเส้นทาง (สุจิตต์. 2553:83) แรงงานกรรมมาชีพชาวจีน เหล่านี้ในเวลาต่อมาจะได้กลายเป็นกลุ่มชาวจีนที่มีการรวมตัวกันขึ้นเป็นชุมชน ชาวจีนที่ตั้งรกรากอยู่ตลอดแนวคลองต่อเนื่องไปจนถึงตัวเมืองฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ การที่ในช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัฐบาลสยามในขณะนั้นได้ มุ่งเน้นเพิ่มปริมาณการผลิตสินค้าเพื่อค้าขายกับต่างประเทศ โดยในพื้นที่ลุ่มน้ำ บางปะกงและฉะเชิงเทราได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการปลูกอ้อยเพื่อผลิตน้ำตาล ส่งออกไปยังตลาดโลก การผลิตที่จำเป็นต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเช่นนี้ได้ ส่งผลให้เกิดการหลังไหลเข้ามาของชาวจีนในฐานะแรงงานในอุตสาหกรรมน้ำตาล เป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นผู้ผลิตอุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็นต่อการผลิตน้ำตาลด้วย⁸

⁸ บริเวณลุ่มแม่น้ำบางปะกงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งรุ่งเรืองด้วยไร่อ้อย และอุตสาหกรรม น้ำตาล โดยมีเมืองฉะเชิงเทราเป็นศูนย์กลางการผลิตน้ำตาลของพื้นที่แห่งนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 3จึงมีชาวจีนอพยพเข้ามาปลูกอ้อยและทำโรงน้ำตาลที่เมืองแห่งนี้มากขึ้น ชาวจีนมีความ เชี่ยวชาญการผลิตน้ำตาลทุกขั้นตอน เป็นทั้งแรงงานและผู้ประกอบการ สำหรับแรงงานชาว จีนนอกจากดูแลวัตถุดิบที่ใช้ทำน้ำตาลแล้ว ยังเป็นผู้ผลิตอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตน้ำตาล เช่น เครื่องหีบอ้อย พลั่ว จอบ เสียม กระทะ

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ทว่ากว่าที่มิสซังสยามจะสามารถวางหลักฐานในการเผยแพร่ศาสนาลงได้อย่างมั่นคงในฉะเชิงเทรา ก็เป็นระยะเวลาหลังจากที่สาธุคุณดือปองต์ได้ทำหน้าที่สังฆราชแห่งมิสซังสยาม อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างสยามและชาติตะวันตกประกอบกับความขัดแย้งภายในคณะมิสซังสยามที่ส่งผลให้สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์และสังฆราชปัลเลอกัวต้องเดินทางออกจากสยาม โดยแม้ว่าในเวลาต่อมาสังฆราชปัลเลอกัวจะสามารถเดินทางกลับมาปฏิบัติภารกิจในสยามต่อได้ แต่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ผู้เป็นกำลังสำคัญในการวางรากฐานการเผยแพร่ศาสนาในหมู่ชาวจีนได้เดินทางออกจากสยามไปยังประเทศจีนและไม่ได้กลับมาดำเนินการกิจในสยามอีกเลย

คริสตังจีนกับการผลิตน้ำตาลในแปดริ้ว

ก่อนหน้าที่สังฆราชปัลเลอกัวจะเดินทางไปยังฉะเชิงเทรา ที่นั่นก็มีคริสตังชาวจีนอยู่แล้ว เมื่อสังฆราชปัลเลอกัวได้เดินทางมาถึงฉะเชิงเทราใน ค.ศ. 1838 ได้พบว่าชาวจีนกลายเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาล โดยเฉพาะในฐานะแรงงานเท่านั้น หากยังปรากฏว่ามีชาวจีนอยู่ในสถานะผู้ประกอบการอีกด้วย จีนคริสตังที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมักให้ลูกจ้างชาวจีนของตนเปลี่ยนความเชื่อรับศาสนาคริสต์ด้วย ลักษณะดังกล่าวนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อมิสซังในด้านการขยายจำนวนผู้รับเชื่อแล้วยังส่งผลดีต่อเจ้าของกิจการที่จะสามารถควบคุมจำนวนแรงงานด้วยความเชื่อทางศาสนาอีกประการหนึ่ง

ปัจจัยดังกล่าวได้ทำให้มิสซังมุ่งความสนใจมายังฉะเชิงเทรามากยิ่งขึ้น ในหมู่ชาวจีนที่ประกอบอาชีพทำน้ำตาล ชาวจีนเหล่านี้คือชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในสยามเพื่อแสวงโชคและเป็นแรงงานภายใต้นโยบายการเปิดรับชาวจีนเพื่อรองรับการขยายตัวของปริมาณการค้าที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานว่าชาวจีนคริสตังเหล่านี้ได้เข้ารับศีลเป็นคริสตชนโดยการเผยแพร่จากมิสซังใด แต่มีข้อสังเกตว่ามิสชันนารีที่มาดำเนินงานในแถบแปดริ้วมักเป็นมิสชันนารีที่สามารถ

พูดภาษาจีนท้องถิ่นต่างๆได้ดีและมักมีประสบการณ์ในการติดต่อกับมิสซังจีน ทั้งในสยามและประเทศจีนด้วย ตลอดจนชาวจีนเหล่านี้มักเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน อันได้แก่กวางตุ้ง ฟุเจี้ยน (ฮกเกี้ยน) และไหหลำ (จีวีลเลียม สกินเนอร์. 2529:80) กลุ่มชาวจีนคริสตังเหล่านี้จึงอาจจะได้รับศีลเป็นคริสตังมาก่อนอพยพเข้ามายังสยามก็เป็นได้ เนื่องจากมิสชันนารีเช่นสาธุคุณ บรือเกียร์ได้ระบุว่าจีนไหหลำที่อพยพเข้ามาในสยามเป็นจีนคริสตังจำนวนมาก (โรแบร์.2549:321) ชาวจีนบางคนที่เป็นคริสตังไม่เพียงแต่เป็นแรงงานในภาคการผลิตเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจภายใต้การผลิตน้ำตาลที่เติบโตอย่างมากในแถบฉะเชิงเทรา ดังที่สังฆราชปลเลอแก้วได้ระบุไว้ว่า

“เมืองแปดริ้ว ที่มีกำแพงเชิงเทิน อันภายในเป็นที่ตั้งจวนของเจ้าเมือง ส่วนราษฎรนั้นอยู่เรียงรายกันไปทั้งสองฟากฝั่งฟากแม่น้ำ มีพลเมืองรวมทั้งสิ้นราว ๑๐,๐๐๐ คน ทั้งจังหวัดเป็นที่ราบใหญ่อุดมไปด้วยนาข้าว สวนผลไม้และไร่อ้อย มีโรงหีบอ้อยไม่ต่ำกว่า ๒๐ โรง ซึ่งเจ้าของเป็นคนจีน ข้าพเจ้าพักอยู่กับจีนคริสตังคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเจ้าแกลใหญ่ โรงน้ำตาล จึงอยู่ในสถานะที่พอจะพรรณนาความได้ถูกต้อง ที่ริมฝั่งแม่น้ำเราจะเห็นฟืนกองพะเนินเทินทึก ๒-๓ กอง สูงตั้ง ๑๕-๒๐ เมตร ใหญ่ๆ กองฟืนนั้นมีโรงหลังคากลม มีควายสองตัวตั้งกว้านลูกหีบทำด้วยไม้แข็งสองลูกให้หมุนขบกันเพื่อบดลำอ้อย น้ำอ้อยไหลลงในบ่อซีเมนต์ ด้านหลังโรงหีบก่อเป็นเตาอิฐรูปร่างคล้ายๆ กับหอคอย ชั้นบนของเตานี้มีแท่งเหล็กใหญ่ขวางอยู่ ๓ ท่อน เป็นที่ตั้งหม้อขนาดมหึมา ๓ หม้อ เชื่อมถึงกันด้วยการโบกปูน เมื่อสุ่มไฟแรงแล้วเคียวน้ำอ้อยในหม้อเหล่านี้จนงวดแล้วเทลงเก็บไว้ในกรวยดินวันรุ่งขึ้น เขารินน้ำตาลแดงออกแล้วพอกด้วยดินเหนียวและๆ ได้น้ำตาลซึ่งค่อนข้างขาวมาก การเคียวน้ำตาลแดงกับฟองของมันอีกครั้งหนึ่ง ก็ยังได้น้ำตาลอีกเป็นจำนวนมาก ในที่สุดกากน้ำตาลแดงนั้นจะถูกส่งไปที่โรงต้มกลั่นสุราเพื่อผสมเข้ากับปูนขาวใช้ในการโบกตึก บ่อกากน้ำตาลนั้นตั้งอยู่กลางแจ้ง เพราะฉะนั้น จึงจก หนู และคางคกมักจะตกลงไปตายกลายเป็น

เช่าอยู่ไม่นานมากมา โรงใหญ่ๆ สองโรง กว้างยาวตั้งโรงละ ๕๐ เมตร
ยังไม่ค่อยพอที่จะบรรจุเครื่องมือเครื่องใช้ของโรงหีบได้หมดสิ้น ข้ายัง
ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกคนงานตั้ง ๒๐๐ คนอีกด้วย ภายในโรงใหญ่
โรงหนึ่งนี้เอง ข้าพเจ้าได้ประกอบพิธีกรรมต่อหน้าบุคคล ๒๐๐ คน ให้
สมาทานรับศีลเข้ารีตใหม่” (ปาเลกัวซ์. 2506:75)

ความเชี่ยวชาญในการผลิตประกอบกับความรุ่งเรืองของการค้าน้ำตาล
ทำให้ชาวจีนกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการก่อกำเนิดฐานทางเศรษฐกิจส่วน
หนึ่งของฉะเชิงเทราไว้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนจำนวนมากกลายเป็นผู้
ประกอบการเจ้าของโรงงานน้ำตาล บางส่วนพัฒนาความสัมพันธ์ของตนเองเข้า
กับระบอบราชการของสยามจนกลายเป็นเจ้าภาษีนายอากรหรือเป็นข้าราชการ
ของสยามไปในเวลาเดียวกัน ในขณะที่ชาวจีนอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เข้าสู่ระบบ
ราชการหรืออยู่ภายใต้ระบบการควบคุมไพร่พลอย่างเข้มงวดเหมือนดังชาวยุโรป
ก็ได้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นสมาคมลับ หรือ ตั่วเหี้ย⁹ เพื่อให้ความช่วยเหลือกัน

⁹ ตั่วเหี้ย หรือ สมาคมลับของชาวจีน เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยต้น
รัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีการติดต่อทางการค้ากับชาวจีนมาก
ขึ้นและมีการอพยพเข้ามาตั้งรกรากของชาวจีนในไทยมากขึ้นตามลำดับ โดยในประเทศจีนนั้น
สมาคมลับเหล่านี้มักหมายถึงกลุ่มชาวนานที่ไม่พึงพอใจหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการ
ปกครองของราชวงศ์ชิงทำการรวบรวมกันเข้าเป็นสมัครพรรคพวก ต่อเมื่อมีการแพร่กระจาย
แนวความคิดดังกล่าวอย่างกว้างขวางขึ้นประกอบกับการที่มีจำนวนสมาชิกเพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ
จึงก่อให้เกิดประเพณีการรับเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมลับขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมโดยในรัชสมัย
ของจักรพรรดิคังซีปรากฏร่องรอยว่ามีกลุ่มชาวจีนจำนวนมากที่เป็นสมาชิกของสมาคมลับและ
มีแนวคิดที่ต้องการโค่นล้มราชวงศ์ชิงเพื่อฟื้นฟูหมิงหลบหนีมาอาศัยอยู่บริเวณสยามและอัน
นัมเป็นจำนวนหลายพันคน อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมแบบนี้ได้สืบทอดอยู่ในกลุ่มชาวจีนที่
อพยพเข้ามาในสยามด้วย มักมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ ทั้งการประกอบ
อาชีพ การปกป้องภัยให้แก่กลุ่ม การช่วยเหลือสงเคราะห์กันในยามที่เกิดภัยพิบัติ ไปจนถึง
การต่อต้านขุนนางท้องถิ่นและเจ้าที่ดินซึ่งกดขี่ข่มเหง การรวมกลุ่มเช่นนี้หลายครั้งมักกลาย
เป็นชนวนของการทำทลายอำนาจรัฐของสมาคมชาวจีนเหล่านั้นนำไปสู่การจลาจลและความ
รุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเกิดจลาจลของจีนตั่วเหี้ยในฉะเชิงเทรา เมื่อ ค.ศ. 1848
ที่ถือว่าเป็นการจลาจลของจีนตั่วเหี้ยครั้งร้ายแรงที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อมาในสมัย

ในหมู่ชาวจีนที่อพยพมา การเกิดขึ้นของกลุ่มเงินตัวเหียนนี้มักพบการกระจายตัวอยู่บนพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อการผลิตส่งออกโดยเฉพาะอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลตลอดจนมีชุมชนชาวจีนอยู่อย่างหนาแน่น อย่างไรก็ตาม สมาคมลับเหล่านี้มักมีความสัมพันธ์กับมิสซังไม่ราบรื่นนักและนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างเงินตัวเหียนกับเงินคริสตังในฉะเชิงเทราในเวลาต่อมา

คริสตังเงินในเขตชุมชนจีนคลองนครเนื่องเขตและแปดริ้ว

หลังจากการมาเยือนฉะเชิงเทราของสังฆราชปิลเลอกัวใน ค.ศ. 1838 แล้ว พันธกิจในการเผยแผ่ศาสนาจึงได้ขยายตัวออกมาทางฝั่งตะวันออกอย่างเป็นระบบ ผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่ในช่วงนี้ได้แก่สาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ โดยสาธุคุณอัลบลังค์ได้ออกทำการสำรวจชุมชนต่างๆทางแปดริ้วและบางปลาสร้อยในช่วง ค.ศ. 1840 เนื่องจากข้อจำกัดทางการคมนาคม คนจีนอพยพจากเมืองจีนมักจะรวมกลุ่มกันตามตลาด หรือตามทุ่งตามแม่น้ำลำคลอง เช่น แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำนครชัยศรี แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำบางปะกง สาธุคุณอัลบลังค์พบว่า ที่นอกจากในเขตนครชัยศรี บางช้าง และดอนกระเบื้อง ที่ถือได้ว่าเป็นชุมชนชาวจีนที่มีสมณนารีประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนาแก่ชาวจีนแล้วยังมีชุมชนจีนอยู่อย่างหนาแน่นในแถบคลองนครเนื่องเขต และตามทุ่งนาเขตติดต่อตัวเมืองแปดริ้ว สาธุคุณอัลบลังค์จึงมุ่งทำการเผยแผ่ศาสนาสู่ชุมชนจีนในละแวกดังกล่าวก่อนเป็นจุดแรกๆในฉะเชิงเทรา โดยแนวคิดในการขยายศรัทธาเข้าสู่ชุมชนจีนในละแวกคลองนครเนื่องเขตนั้น สาธุคุณอัลบลังค์ได้วางแนวทางในการเผยแผ่ไว้เป็นลำดับขั้นตอน โดยอาศัยกรอบการดำเนินงานเช่นเดียวกับที่ใช้ที่วัดกาลหว่าห์ โดยการเผยแผ่ธรรมในขั้นแรกจะมุ่งเน้นไปยังการสอบถามถึงชีวิตประจำวันและเรื่องราวต่างๆไป โดยใช้ภาษาจีนเป็นหลัก

รัชกาลที่ 4 จึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการควบคุมตัวเหียนเสียใหม่และเปลี่ยนชื่อเป็น “อั้งยี่” ในสมัยรัชกาลที่ 5 พวกอั้งยี่หรือตัวเหียนในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ยังคงเป็นข้อพิพาทกับมิสซังคาทอลิกตามหัวเมืองต่างๆ และในกรุงเทพฯอยู่เสมอๆรวมทั้งเป็นอุปสรรคประการหนึ่งในการเผยแผ่ศาสนาในหมู่ชาวจีนของมิสชันนารี

การที่สาธุคุณอัลบลิงค์สามารถสนทนากับชาวจีนด้วยภาษาจีนได้ ทำให้มีผู้สนใจเข้ามารับฟังและสนทนาเพิ่มมากขึ้น สาธุคุณอัลบลิงค์เน้นให้ชาวจีนคริสตังที่เป็นคนหนุ่มมีฝฝนเป็นครูคำสอน หรือที่เรียกกันในหมู่ชาวจีนว่า “ซินแซ”¹⁰ ทำหน้าที่ดูแลและอบรมคริสตังที่เปลี่ยนมานับถือใหม่ๆ ในพื้นที่ใดก็ตามที่ขาดแคลนมิสชันนารี ครูคำสอนหรือซินแซเหล่านี้ จะทำหน้าที่ทดแทนมิสชันนารีโดยมุ่งไปพบปะคนจีน ชักชวนให้เข้าถือนศาสนาคริสต์และสอนตามบ้านระยะหนึ่ง จนกระทั่งสาธุคุณอัลบลิงค์เห็นว่ามิสชันนารีที่รับเชื่อพอสมควรแล้วจึงได้สร้างเรือนไม้ไผ่ขึ้นหลังหนึ่งเพื่อเป็นโบสถ์ชั่วคราวและเป็นเรือนพักของพวกครูคำสอนหรือซินแซ เป็นที่แปลคำสอนและแพร่ธรรมในเวลาค่า (ประวัติวัด.มปป.4) เนื่องจากสาธุคุณอัลบลิงค์มีหน้าที่ในการดูแลรับผิดชอบด้านคริสตังจีนเป็นหลัก และได้ประจำอยู่ที่แปดริ้วตลอดเวลา ครูคำสอนหรือซินแซชาวจีนในแปดริ้วจึงมีบทบาทอย่างมากในการถ่ายทอดพระคริสตธรรมและการขยายจำนวนผู้รับเชื่อ อาจกล่าวได้ว่า จีนคริสตังรุ่นแรกๆ ในแถบชุมชนคลองนครเนื่องเขตเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการขยายตัวในเวลาต่อมาของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในฉงชิ่ง

¹⁰โดยทั่วไปคำว่าซินแซ หรือ ซินแซ หรือ จินแซ มีความหมายถึงครู หรือหมอ ผู้ทรงความรู้ ตรงกับคำว่าครูคำสอนหรือนักแพร่ธรรมของมิสซัง โดยทั่วไปมักมีการกำหนดคุณสมบัติคร่าวๆ ของครูคำสอนหรือซินแซไว้ว่าเนื่องจากครูคำสอนถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในงานสร้างชุมชนคริสตชนกลุ่มย่อย ช่วยงานคำสอนในเขตวัดและสถาบันการศึกษา ดังนั้น งานคำสอนและงานอภิบาลจะบังเกิดผลสำเร็จเพียงใด ขึ้นอยู่กับการดำเนินชีวิตที่ดีของครูคำสอน โดยคุณสมบัติพื้นฐานของครูคำสอนที่ดีมี 4 ประการ ได้แก่

1. เป็น “พยานถึงพระวรสาร” เป็นผู้ร่วมงานในพระคริสต์ มีความศรัทธาอย่างมั่นคง
2. มีความพร้อมในการเป็น “ธรรมทูตและผู้ประกาศข่าวดี” โดยร่วมมือและประสานสัมพันธ์ภายใต้สายงานและการแนะนำของผู้รับผิดชอบ
3. มีส่วนร่วมรับผิดชอบงานคำสอนผู้ใหญ่ คำสอนเยาวชน คำสอนเด็กทั้งในด้านการอบรม การเป็นพยานชีวิตศีลธรรมที่ดีงาม สัมพันธ์กับพระคริสต์ในการภาวนา
4. ผู้ที่เต็มใจ “อุทิศตนเพื่อพระศาสนจักร” ด้วยความซื่อสัตย์ซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า และรับใช้ชุมชน ตามจิตตารมณ์พระวรสาร

คริสตังจิ้นกับปัญหาการจลาจล “ตัวเหี้ย” คริสตศักราช 1848

สาธุคุณอัลบลังค์ได้สร้างวัดซัวคราวขึ้นที่บริเวณบ้านใหม่ ในปี 1840 เพื่อเป็นวัดซัวคราวแห่งแรกในเขตตัวเมืองฉะเชิงเทรา โดยวัดซัวคราวนี้มีบทบาทในฐานะศูนย์กลางร่วมของคริสตังจิ้นในแคว้นครเนื่องเขต(ท่าไข่) และในตัวเมืองฉะเชิงเทรา การดำเนินงานในวัดซัวคราวที่บ้านใหม่นี้เชื่อมโยงกับการดำเนินการของวัดกาลหว่าณในกรุงเทพฯ กล่าวคือเมื่อมีผู้มาเข้ารับศีลล้างบาป ก็ได้มีการลงบัญชีในบัญชีวัดกาลหว่านด้วยการดำเนินการของชุมชนคริสตังจิ้นที่บ้านใหม่เป็นไปด้วยดีภายใต้การดูแลของสาธุคุณอัลบลังค์จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทอย่างรุนแรงในคณะสงฆ์ ส่งผลให้สาธุคุณอัลบลังค์เดินทางออกจากประเทศไทยไปปฏิบัติภารกิจยังประเทศจีนในปี 1846 อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของคริสตังจิ้นในฉะเชิงเทราเป็นไปอย่างกว้างขวางจนกระทั่งเกิดการจลาจลของจิ้นตัวเหี้ยขึ้นในฉะเชิงเทรา ปี 1848 โดยการจลาจลดังกล่าวถือว่าเป็นการจลาจลของชาวจิ้นในฉะเชิงเทราที่รวมตัวเป็นกลุ่มตัวเหี้ยครั้งใหญ่ที่สุด และมีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก โดยในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ได้บรรยายไว้ว่ามีชาวจิ้นทั้งที่เป็นพวกตัวเหี้ยและมีใช้ตัวเหี้ยถูกสังหารและฆ่าตัวตายหนีการคุกคามอย่างทารุณของทหารสยามและลาว และคนสยามในเมืองฉะเชิงเทรานับหลายพันศพ แม้จะหลบหนีเข้าวัดของชาวพุทธและโกนศีรษะนุ่งห่มด้วยผ้าเหลืองแบบพระก็ยังถูกฆ่าเสียเป็นจำนวนมาก

การจลาจลครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบไปยังคริสตังจิ้นในฉะเชิงเทราโดยตรง ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่ลบนั้นคือในด้านความเสียหายของชีวิตและทรัพย์สินของคริสตังจิ้น โดยมีคริสตังจิ้นกลุ่มหนึ่งถูกทหารเผาขณะอยู่ในโรงสวดใกล้ป้อมเมืองแปดริ้ว ในจำนวนคนที่ถูกเผานั้นมีครูคำสอนอยู่ด้วยหนึ่งคน ส่วนคริสตังจิ้นคนอื่น ๆ ถูกทำร้ายขณะอยู่ในที่พัก บางคนถูกฆ่าตายขณะหลบหนี โดยรวมแล้วมีคริสตังชาวจิ้นเสียชีวิตประมาณ 30 คน ส่วนผลในแง่บวกที่เกิดจากการจลาจลในปี 1848 ที่มีต่อคริสตังจิ้นคือ การที่กลุ่มตัวเหี้ยได้ถูกปราบปรามจนหมดสิ้น

อิทธิพลในเมืองฉะเชิงเทราส่งผลให้คริสตังจีนที่เคยมีข้อพิพาทกับตัวเหี้ยและถูกกีดกันได้มีอิสระมากขึ้น โดยสังฆราชปัลเลอกัวได้เข้าพบเจ้าพระยาพระคลังและเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อช่วยเหลือคริสตังจีน โดยผลจากการดำเนินงานของสังฆราชปัลเลอกัวได้นำไปสู่การมีพระบรมราชานุญาตให้สร้างวัดสำหรับชุมชนคริสตังจีนได้โดยแจ้งให้เจ้าเมืองรับทราบเสียก่อน รวมถึงมีการปล่อยตัวชาวจีนคริสตัง (โรแบร์.2549:366) ในขณะที่เมื่อพิจารณาในทางเศรษฐกิจแล้วพบว่า การเกิดการจลาจลของชาวจีนในฉะเชิงเทราได้ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมน้ำตาลและภาคแรงงานเป็นอย่างมาก เนื่องจากจีนตัวเหี้ยส่วนมากอยู่ในอุตสาหกรรมการผลิตน้ำตาล การสูญเสียทั้งแรงงานการผลิตและการสูญเสียโรงงานน้ำตาลที่ถูกใช้เป็นฐานในการต่อสู้กับทหารของรัฐบาลสยามจึงถูกทำลายลงเป็นจำนวนมากนั้นได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ผลจากการดำเนินงานของสังฆราชปัลเลอกัวได้ทำให้มีชาวจีนเป็นจำนวนมากมาขอเข้าเป็นคริสตัง โดยเฉพาะตามหัวเมืองที่ประสบปัญหาการจลาจลของตัวเหี้ย ส่งผลให้ในระยะเวลาต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ต้องมีการจัดระบบควบคุมชาวจีนคริสตังเหล่านี้เสียใหม่ โดยมีการแต่งตั้งนายอำเภอจีน¹¹ ที่นับถือศาสนาคริสต์หรือนายอำเภอเขารัตนบุรีมาดูแลชาวจีนที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นการต่างหากแยกจากนายอำเภอจีนที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว โดยยังมีหน้าที่ความรับผิดชอบเหมือนกับนาย

¹¹ นายอำเภอจีนเป็นตำแหน่งทางราชการไทย คัดเลือกจากชาวจีนในพื้นที่นั้นๆ และทำงานภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้าเมือง นายอำเภอจีนมีหน้าที่ดูแลความทุกข์สุขของชาวจีน ในท้องถิ่นที่ตนรับผิดชอบ พิจารณาประนีประนอมคดีความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่คนจีนหรือที่ในกรณีเป็นคดีความแพ่งความอาญาจะต้องส่งตัวโจทก์จำเลยไปให้เจ้าเมืองและกรมการพิจารณาตัดสิน นอกจากนี้แล้ว นายอำเภอจีนยังต้องรับผิดชอบต่อเจ้าเมืองกรมการในเรื่องการจัดทำบัญชีรายชื่อชาวจีนในท้องถิ่นที่ต้องควบคุมดูแล รวมทั้งนำชาวจีนเหล่านี้มาผูกปี้ข้อมือเมื่อถึงกำหนดเวลาผูกปี้ ควบคุมไม่ให้ชาวจีนในท้องที่ของตนประพฤติผิดกฎหมายซื้อขายสิ่งของต้องห้าม, สมคบกันเป็นโจรผู้ร้ายหรือรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับ เป็นโดยทั่วไปในการแต่งตั้งนั้น ทางกรมจะพิจารณาแต่งตั้งนายอำเภอจีนจากชาวจีนที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่เคารพนับถือของชาวจีนในท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถบังคับบัญชาพวกชาวจีนได้ นอกจากหลักเกณฑ์ทั่วไป

อำเภอจีนทุกประการ(ศุภวรรณ.2540:208)

แต่กรณีพิพาทระหว่างสมาคมลับของชาวจีนกับชุมชนคริสตังจีนยังคงมีผลกระทบต่อเนื่องมาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากสยามได้ปรับรูปแบบการจัดการกับสมาคมลับต่างๆของชาวจีนในแบบที่เรียกว่าการ “เลี้ยงอั้งยี่” โดยผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการปรับรูปแบบการจัดการอั้งยี่ได้แก่สมเด็จพระปรมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค) การปรับรูปแบบการจัดการพวกอั้งยี่ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 นั้นมีลักษณะเด่นที่การนำเอาพวกอั้งยี่เข้ามาใช้ประโยชน์มากกว่าการลงโทษอย่างรุนแรงแต่เพียงอย่างเดียวเหมือนในสมัยรัชกาลที่ 3 ระบบเลี้ยงอั้งยี่ที่สมเด็จพระปรมหาศรีสุริยวงศ์ใช้ ทำให้หัวหน้าสมาคมลับหรืออั้งยี่มีสถานะเป็นคนรับใช้สอย (สมเด็จพระปรมหาราชทรงพระราชทานฎ.2503:304) สอดคล้องกับการอธิบายของมิสซังว่าหัวหน้าของสมาคมได้รับความคุ้มครองจากผู้มีอำนาจและปฏิญาณตนจะซื่อสัตย์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน (โรแบร์.2549:442) แม้ว่าทางกรุงเทพฯ การเคลื่อนไหวของอั้งยี่จะน้อยลงไปแต่ในพื้นที่ห่างไกลยังคงมีการกระทบกระทั่งระหว่างอั้งยี่และชุมชนคริสตังจีนอยู่เป็นระยะ โดยสังฆราชมอง หลุยส์ เวย์ สังฆราชมิสซังสยามในเวลานั้นได้อธิบายไว้ว่า

“...พวกเขาอ้างถึงความภักดีต่อพระมหากษัตริย์ จึงได้รับอนุญาตให้หาสมาชิกได้ดังที่หวังไว้ การอนุญาตดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของความยุ่งยากและเรื่องร้ายต่างๆในหลายเขต เริ่มแรกก็มีพวกชาวจีนด้วยกันที่เข้าเป็นพวกด้วยความสมัครใจ แต่ต่อมาเมื่อประสบความสำเร็จมากขึ้นโดยมีผู้คุ้มครองหนุนหลัง เพราะพวกเขารู้วิธีเอาใจผู้มีอำนาจด้วยการให้สินบน พวกเขาจึงมิได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น แต่พยายามหาสมาชิกเพิ่มจากผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านห่างไกลด้วยการก่อความวุ่นวายทั้งคนไทย คนเขมร คนลาว และคนพม่า เป็นต้น บุคคลที่นำสงสารเหล่านี้จำต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งเพื่อซื้อความสงบโดยการเข้าไปเป็นสมาชิกศาสนาเหล่านี้ก็ไม่ถือว่าเป็นบาป มีแต่พวกคริสตังเท่านั้นที่ไม่ยอมเข้าพวกด้วย โดยอ้างว่าพระศาสนาที่ถืออยู่ห้ามมิให้ร่วมในพิธีทาง

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

ไวยากรณ์ของสมาคม พวกสมาคมลับปริออยู่ระยะหนึ่งแต่ไม่นานก็
ปลุกระดมและพยายามบังคับหมู่ให้รวมทั้งการปล้นสะดมพวกคริสต์
ดั่งที่เคยทำกับคนต่างศาสนาที่ไม่มีทางสู้มาแล้ว การก่อการร้ายต่างๆ
ของพวกเขาสงบลงเนื่องจากมีผู้ไปร้องเรียนขอความเป็นธรรมต่อศาล
มากมาย...” (ว.สารเก. 1982, เล่ม1:22)

ในพื้นที่ฉะเชิงเทราก็ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอั้งยี่
เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในแถบแปดริ้ว,ท่าเกวียนและท่าลาด คริสตังจีนหรือผู้ที่
แสดงความประสงค์จะเข้าเป็นคริสตังจะถูกข่มขู่อย่างรุนแรง (วิกเตอร์.2539:220)
ที่ทำเกวียน สาธุคุณฟรังซิส โยเซฟ สมิตต์และสาธุคุณวัะแซ็งแจ้งดำเนินคดีกับ
อั้งยี่ที่พยายามทำลายวัดท่าเกวียน ในขณะที่บริเวณนครเนื่องเขต ที่สาธุคุณอัลบ
ลังค์ได้มาทำการบุกเบิกไว้ สาธุคุณมอง ฟรังซิสเรจีส์แบร์แบต์ถูกพวกอั้งยี่บุก
เข้ามาในเขตที่พัก แต่คนรับใช้ที่สติไม่สมประกอบได้ใช้ปืนยิงผู้บุกรุกเสียชีวิต
2 คน (ประวัติดาว.มปป:22) ผลจากการเกิดเหตุต่างๆดังกล่าวได้ทำให้จำนวนชาว
จีนที่สมัครใจเข้าเป็นคริสตังใหม่มีจำนวนลดลงอย่างมาก แต่การคุกคามจากอั้งยี่
ค่อยๆลดลงไปหลังจากเกิดการจลาจลของอั้งยี่ในกรุงเทพฯ ในปี 1889 ทาง
การสามารถปราบปรามลงได้และได้เลิกระบบเลี้ยงอั้งยี่ลงไปที่สุด

คริสตังจีนกับการขยายตัวของชุมชนคาทอลิกในฉะเชิงเทรา

การขยายตัวของชุมชนคาทอลิกในฉะเชิงเทรา เกิดขึ้นอย่างช้าๆโดยมี
ชุมชนชาวจีนคริสตังเป็นศูนย์กลาง โดยเริ่มจากการก่อตั้งวัดชั่วคราวที่บริเวณ
คลองนครเนื่องเขตของสาธุคุณเอเตียน อัลบลังค์ในปี 1840 การเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง
ของชุมชนชาวจีนในพื้นที่ฉะเชิงเทราได้ทำให้มิสซังสยามเล็งเห็นความสำคัญ
ของพื้นที่นี้มากขึ้นนอกจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่อย่าง
นครชัยศรีหรือในแถบลุ่มน้ำท่าจีน สาธุคุณอัลบลังค์ได้ทำการวางรากฐานและ
ดำเนินงานการขยายชุมชนจีนคริสตังในฉะเชิงเทราจนถึงปี 1846 โดยมีสาธุคุณ
ดือปองด์ที่ในเวลาต่อมาจะได้เป็นสังฆราชแห่งมิสซังสยามเป็นผู้ดูแลต่อมา โดย

สาธุคุณอัลลันส์และสาธุคุณตือปองด์มีจุดร่วมในด้านการเป็นผู้เชี่ยวชาญในการใช้ภาษาจีนในการเผยแผ่ศาสนา อันเป็นผลมาจากการที่ท่านทั้งสองได้ปฏิบัติงานในชุมชนชาวจีนมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้ในช่วงเวลาก่อน 1849 มีชาวจีนเข้ามาเป็นคริสตังใหม่เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามตัวเลขที่แท้จริงของการเข้ารับเชื่อและรับศีลล้างบาปนั้นไม่แน่ชัด เนื่องจากเอกสารบัญชีได้ถูกเพลิงไหม้เสียหายไปในคราวไฟไหม้วัดกาลหว่าร์ หลังปี 1856 ชุมชนจีนคริสตังในแถบคลองนครเนื่องเขต, แปรริ้ว, ท่าไข่ได้เพิ่มมากขึ้นแต่ศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในเขตตัวเมืองยังมีอยู่เพียงสะพานบ้านใหม่เท่านั้น ในปี 1872 สาธุคุณฟรังซัว โยเซฟ ชมิตต์ ได้เข้ามารับผิดชอบในแถบจังหวัดฉะเชิงเทราทั้งหมด และได้มีการรื้อวัดบ้านใหม่ลงทั้งหมดและสร้างใหม่เป็นวัดนักบุญเปาโลหรือวัดเซนต์ปอลเป็นวัดใหญ่ และสร้างวัดน้อยขึ้นบริเวณสี่แยกท่าไข่ตามมาในปี 1875 เพื่อตอบสนองการเดินทางของคริสชน เมื่อขึ้นศตวรรษที่ 20 ชุมชนคริสเตียนที่แปรริ้วก็ค่อยๆมีการเติบโตที่ช้าลง ในขณะที่ชุมชนคลองนครเนื่องเขตค่อยๆเปลี่ยนสภาพจากชุมชนคริสตังจีนเป็นกลุ่มคนลาวที่มีความสนใจในการรับศาสนามากกว่า (โรแบร์.2549:527) แต่การที่มีคริสตังเพิ่มขึ้นมาในพื้นที่แถบนี้ส่งผลให้สาธุคุณแบร์แบต์มีดำริขยายกิจการทางศาสนาออกไป นำไปสู่การสร้างวัดเซนต์รีออคขึ้นแทนที่วัดท่าไข่เดิม

ตามเขตรอบนอกของฉะเชิงเทรา ปรากฏว่าชุมชนคริสตังจีนที่มีบทบาทมากขึ้นคือชุมชนคริสตังบริเวณปากคลองท่าลาดในช่วงปี 1869 สาธุคุณชมิตต์ได้ริเริ่มหาที่ดินเพื่อสร้างชุมชนคริสตังขึ้นบริเวณปากแม่น้ำท่าเกวียนหรือคลองท่าลาด ในช่วงแรกนั้นมีคริสตังจีนและญวนมาอยู่รวมเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้น โดยส่วนมากจะเดินทางมาจากนครนายกและชลบุรี(จำนง.2553:10) แต่หลังจากขึ้นศตวรรษที่ 20 แล้ว ชุมชนคริสตังที่ปากน้ำท่าลาดที่หรือวัดพระแม่ประจักษ์แห่งลุดส์ในปัจจุบัน ได้กลายเป็นชุมชนคริสตังที่มีทั้งชาวจีนและอื่นๆขนาดใหญ่

คริสตังจีนกับการเกิดขึ้นของลัทธิชาตินิยมและการเบียดเบียนศาสนา

ความท้าทายที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์คาทอลิกอย่างที่สุดเกิดขึ้นในช่วงกรณีพิพาทระหว่างสยามและฝรั่งเศส ที่ส่งผลให้เกิดการทำสงครามระหว่างกันในบริเวณอินโดจีน ประเทศสยามภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มุ่งไปสู่หนทางของความเป็นรัฐชาตินิยมอย่างเข้มข้น เมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างฝรั่งเศสกับไทยในช่วงปี 1940 นโยบายชาตินิยมจึงรุนแรงยิ่งขึ้น การเรียกร้องให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่เป็นฝั่งลาว พร้อมทั้งจังหวัดศรีโสภณ, เสียมเรียบและพระตะบองในวันที่ 13 กันยายน 1940 กลายเป็นชนวนไปสู่การทำสงครามอินโดจีนระหว่างประเทศไทยกับกองทัพของฝรั่งเศสในอินโดจีน

การเบียดเบียนศาสนาโดยรัฐและบุคลากรของรัฐ ตลอดจนคนไทยที่สนับสนุนนโยบายชาตินิยมเริ่มขึ้นในช่วงปลายปี 1940 นายโรเจอร์ การ์โร ผู้อำนวยการคณะทูตฝรั่งเศสได้กล่าวถึงการเริ่มขึ้นของการเบียดเบียนว่าเครื่องบินของฝรั่งเศสได้เริ่มโจมตีนครพนมในวันที่ 29 พฤศจิกายน 1940 เพื่อตอบโต้การที่ไทยระดมยิงปืนใหญ่ในเมืองสวันเขตและท่าแขก ในวันเดียวกันรัฐบาลไทยใช้มาตรการขับไล่ชาวฝรั่งเศสทุกคนที่พำนักในจังหวัดนครพนมและภาคตะวันออกเฉียงเหนือออกไปจากราชาอาณาจักรภายใน 48 ชั่วโมง ในขณะที่คริสตังและพระสงฆ์พื้นเมืองถูกเชียนตีทำร้ายและถูกจับกุม (โรแบร์.2549:657) สภาพดังกล่าวดำเนินไปในหลายภูมิภาคของประเทศไทยที่มีสำนักสงฆ์คริสตังตั้งอยู่¹²ในส่วนของคริสตังทั่วไปนั้นถูกกดดันให้สละความเชื่อของตนเอง ผู้ที่ปฏิเสธอาจถูกปลดจากงาน, คว้าบาตรหรือนำไปสู่การจับกุมคุมขัง การเบียดเบียนศาสนาในระยะนี้มีผลพวงต่อเนื่องมาจากการทำสงครามระหว่างประเทศไทยกับกองทัพฝรั่งเศส

¹² บราเดอร์คณะเซนต์คาเบรียลชาวฝรั่งเศส 13 คนได้รับคำสั่งห้ามทำการเรียนการสอนและต้องเดินทางออกนอกประเทศในวันที่ 18 มกราคม 1941 ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอชาร์ตรและคณะอูร์ลีนที่เป็นฝรั่งเศสต้องออกนอกประเทศ สาธุคุณพื้นเมือง 5 คนถูกจับโดยมีความผิดฐานเป็นจารชนฝรั่งเศส ได้แก่ สาธุคุณฟรังซิสเซเวียร์ สงวน สุวรรณศรี, สาธุคุณมีแชล สัมจีน ศรีประยูร, สาธุคุณเฮนรี สุนทร วิเศษรัตน์, สาธุคุณเอ็ดวาร์ ถึง นำลาก สาธุคุณนิโคลาส บุญเกิด ฤทธิเดช บำรุง ถูกจับกุมและเสียชีวิตขณะถูกคุมขัง

ในอินโดจีน ทำให้ผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและชาวฝรั่งเศสที่เป็นบาทหลวงและนักบวชในศาสนานี้ถูกมองว่าเป็น “ชนชาติศัตรู” หรืออีกนัยหนึ่งคือ โดยแท้จริงแล้วคนไทยไม่เคยยอมรับสถานะของคริสตังว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือของประชาชาติแต่อย่างใด หากแต่มองว่าเป็นศาสนาของพวกเขาต่างชาติและแตกต่างไปจากความเป็นคนไทยหรือคนพุทธ

วิธีคิดดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของประชาชนทั่วไป หากแต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเองก็สนับสนุนแนวคิดแบ่งแยกและกีดกันศาสนาอื่นที่มีใช้ศาสนาพุทธอย่างมาก โดยในส่วนของคริสตังนั้นพบว่ามีความพยายามในการขับไล่และทำร้ายร่างกายอยู่ตลอดเวลาทั้งจากประชาชนที่สนับสนุนแนวคิดชาตินิยมและเจ้าหน้าที่ของรัฐเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน ที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านทำลายคริสตังอย่างรุนแรงจนมีผู้เสียชีวิตหลายรายดังเช่นกรณี มรณสักขีแห่งสองคอน¹³ เป็นต้น

¹³ หมู่บ้านสองคอน จังหวัดนครพนม ได้มีการต่อต้านชาวคริสตังอย่างรุนแรงโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจชุดคุ้มครองหมู่บ้านประกาศห้ามชาวบ้านนับถือศาสนาคริสต์ โดยคาตโทษผู้ฝ่าฝืนว่า จะต้องระวางโทษสถานหนัก สาธุคุณเปาโลฟิเกต์ เจ้าอาวาสวัดแม่พระไถ่ทาสสองคอนขณะนั้นถูกขับไล่ออกนอกราชอาณาจักร เหลือแต่ครูคำสอนชื่อ ครูฟิลิป สีฟอง อ่อนพิทักษ์ และ ภคินี ที่ประจำอยู่ที่วัดสองคอนเมื่อชาวบ้านถูกกดขี่มากขึ้น ครูสีฟอง จึงทำจดหมายแจ้งพฤติกรรมดังกล่าวไปยังเจ้าหน้าที่ของอำเภอมุกดาหาร แต่จดหมายดังกล่าวกลับไปตกอยู่ในมือของตำรวจชุดคุ้มครองหมู่บ้าน ภายใต้การนำของพลตำรวจเลื่อน เมืองโคตรยังผลให้พวกเขาตัดสินใจกำจัด ครูสีฟอง วันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ครูสีฟอง ถูกลงจากจดหมายปลอมว่า นายอำเภอมุกดาหารสั่งเข้าพบ และออกเดินทางไปพร้อมกับตำรวจสองคน และถูกยิงเสียชีวิตในวันรุ่งขึ้น วันอาทิตย์ที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1940 มีการเรียกภคินีผู้ดูแลวัดทั้งสองรูปถูกเรียกพบและถูกขู่ให้ละทิ้งศาสนา จนกระทั่งในที่สุด ในเวลาประมาณบ่ายสามโมงของวันที่ 26 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ภคินีกับคณะรวม 8 คนพากันมาที่วัดตามคำสั่งของเจ้าที่ตำรวจ และถูกยิงเสียชีวิตที่ป่าศักดิ์สิทธิ์หลังจากปฏิเสธที่จะทิ้งความเชื่อโดยผู้ที่เสียชีวิตในคราวนั้นได้แก่ ภคินีอ็อกแนสซีลา ทิพย์สุข, ภคินีลูเชีย คำบาง สีคำทอง, คุณแม่เอากาหา พุดทา ว่องไว , นางสาวเซซิเลีย บุตสี ว่องไว , นางสาวบี้อานา คำไฟ ว่องไว และ เด็กหญิงมารีอา พร ว่องไว รวม 6 คน

ในส่วนของผู้ที่ฉะเชิงเทรา คริสตังทั้งที่เป็นชาวจีน,ชาวไทยและเชื้อชาติอื่นๆต่างก็ได้รับผลกระทบจากการคุกคามทำร้ายเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและมีแนวคิดชาตินิยมสุดโต่งอย่าง “กลุ่มเลือดไทย”¹⁴ ได้ออกทำการคุกคามและพยายามกดดันให้คริสตังในพื้นที่ฉะเชิงเทราสละความเชื่อของตนเอง รวมทั้งมีความพยายามในการบุกทำลายรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับคริสตังทั้งหมด ไม่เพียงแต่ในฉะเชิงเทราเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงชุมชนคริสตังในที่ต่างๆด้วย

“...กลุ่มพวกผู้ประสงค์ร้าย อ้างตัวเป็น “คณะเลือดไทย” มาทำการปล้นสะดมวัดกับโรงเรียน 4 แห่งของเรา เผาผลาญบ้านพักของพระสงฆ์และภิกษุณี ยึดเอาทุกสิ่งที่มีค่าไป เช่น เครื่องเรือนและอื่นๆแล้วนำไปขายในราคาถูกๆ คณะนี้ได้รับความคุ้มครองจากตำรวจ ทำอะไรร้ายกาจแก่พวกคริสตังได้ทุกอย่าง...” (ว.ลาเกอร์.1982,เล่ม2:300)

ไม่เพียงแต่คณะเลือดไทยเท่านั้น หน่วยงานราชการของรัฐบาลไทยก็มีส่วนร่วมในการเบียดเบียนและคุกคามคริสตังในฉะเชิงเทราด้วยเช่นเดียวกัน สำหรับผู้ที่เป็คริสตัง ทั้งชาวจีนและชาวไทยรวมทั้งคริสตังเชื้อสายต่างๆ มักถูกนายอำเภอเรียกให้ไปรายงานตัวที่อำเภอทุกวันเป็นระยะเวลาหลายเดือนเพื่อมิให้มี

¹⁴ คณะเลือดไทย เป็นกลุ่มคนไทยที่อ้างตนเองว่าเป็นผู้รักชาติ จัดตั้งขึ้นเป็นลักษณะสมาคมลับของคนไทยชาวพุทธต่อต้านศาสนาคริสต์ ทำหน้าที่สนับสนุนนโยบายต่างๆของรัฐบาลชาตินิยม สมาชิกของสมาคมถูกปลูกฝังว่า ศาสนาโรมันคาทอลิกเป็นศาสนาของชาวต่างชาติ เป็นศาสนาของศัตรู ผู้ที่นับถือศาสนานี้ถือเป็นศัตรูของชาติไทย เป็นแนวคิดในแบบลัทธินิยมชาติไทย ที่ถือว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ คนไทยต้องนับถือศาสนาพุทธเท่านั้น แนวคิดเช่นนี้ของกลุ่มเลือดไทยมีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยเป็นจำนวนมาก คณะเลือดไทยมีจุดเริ่มจากกรุงเทพ ก่อนจะขยายตัวไปยังหัวเมืองที่สำคัญและมีประชาชนที่นับถือศาสนาคริสต์อยู่มาก และขยายไปทั่วประเทศในที่สุด โดยมีสาขาที่โดดเด่นคือสาขาเชียงใหม่ สาขาทนัสนิม คณะเลือดไทยได้ออกบทความ ใบปลิว บัตรสนเท่ห์เพื่อชักชวนให้คนไทยออกมาต่อต้านชาวต่างชาติโดยเฉพาะฝรั่งเศสและผู้ทีนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก คณะเลือดไทยเริ่มดำเนินงานตั้งแต่วันที่ 28 พฤศจิกายน 1940 จนกระทั่งยุติบทบาทในวันที่ 8 สิงหาคม 1944 หลังจากการลาออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เวลาประกอบอาชีพได้อย่างสะดวก มีการบังคับให้ลงชื่อหรือข่มขู่ด้วยอาวุธเพื่อให้ละทิ้งศาสนา ที่ชุมชนคริสต์ง่าลาด มีรายงานว่าคณะกรรมการวัดได้แก่นายฮกเส็ง นายล้าน นายเหล็ง นายมี นายพริ้ง นายตั้งอู แซ่ตัน ถูกทางราชการยึดอาวุธปืนเพื่อป้องกันการแข็งข้อและขัดขืน บางคนถูกนำตัวขึ้นศาลทำเกวียนด้วยข้อหาเป็นโจรปล้นจี้ และกบฏ ในขณะที่ชายหนุ่มที่เป็นคริสต์ง่าจะถูกจับเกณฑ์ทหารหมด(จำนง.2553:18) วัด หอระฆัง โรงเรียน บ้านพักของพระและภิกษุณีถูกรื้อถอนทำลาย อย่างไรก็ตาม ได้มีคริสต์ง่าจีนและไทยได้ขนย้ายสักการะวัตถุที่สำคัญไปฝากไว้ที่วัดเซนต์พอลในเขตตัวเมืองแปดริ้วก่อนจะถูกรื้อถอนทำลาย ในขณะที่วัดคริสต์ง่าบางแห่งถูกเผาทำลาย และมีสัณฐานที่ทำงานอยู่ที่นี่ถูกลอบยิง แต่รอดชีวิตมาได้ อย่างไรก็ตาม หลังจากรัฐบาลไทยในขณะนั้นประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาแล้ว กรุงเทพฯถูกโจมตีจากการทิ้งระเบิดอย่างหนัก ส่งผลให้การคุกคามของคณะเถิดไทยลดน้อยลง และวัดคริสต์ง่าที่อยู่ตามหัวเมืองกลายเป็นที่ประกอบกิจสำคัญทดแทนวัดในกรุงเทพฯ จนกระทั่งเมื่อเข้าสู่ช่วงใกล้สิ้นสุดสงครามในปี ค.ศ. 1944 เมื่อจอมพล ป.พิบูลสงครามพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายควง อภัยวงศ์ขึ้นดำรงตำแหน่งแทน สถานการณ์การข่มเหงคริสต์ง่าตามที่ต่างๆก็เริ่มดีขึ้นเป็นลำดับจนเข้าสู่ภาวะปกติ พระสังฆราชมารี โยเซฟ เรอเนแบร์รอส ได้แสดงทัศนะไว้เพื่อสรุปถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งความวุ่นวายนี้ในรายงานประจำปีระหว่างปี 1940-1946 ไว้ที่น่าสนใจว่า

“...เรากำลังดำเนินการซ่อมแซมสิ่งที่เสียหายด้านวัตถุและฟื้นฟูทางด้านศีลธรรม ความเสื่อมทรามด้านศีลธรรมนั้นร้ายแรงกว่าความเสียหายด้านวัตถุ สงครามทำให้จิตใจปั่นป่วนสับสนดูคล้ายกับไม่มีมโนธรรม ไม่มีศีลธรรม ไม่มีแม้แต่จิตสำนึกในหน้าที่หลงเหลืออยู่เลย ความอยู่ดีศรีธรรมทุกรูปแบบทำกันอย่างเปิดเผย คุณธรรมสามัญธรรมมาซึ่งแต่ก่อนเคยได้รับการเทิดทูนแม้แต่ในหมู่คนต่างศาสนา เวลานี้ไม่มีอะไรเหลือเลย สิ่งเดียวที่ทุกคนแสวงหาคือเงินตรา...”

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

- ว. ลาร์เก. รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม1 (CR des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de1873 a 1982 traduits en Thai, par, Vlarque Tom I. กรุงเทพฯ: คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม2 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai,par,Vlarque Tom II. กรุงเทพฯ:คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส,1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม3 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai, par,Vlarque Tom III. กรุงเทพฯ:คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.
- ว.ลาร์เก.รายงานประจำปีของคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส ค.ศ.1873-1982 เล่ม4 (C R des M E P Mission de Siam et Mission de Bangkok de 1873 a 1982 traduits en Thai,par,Vlarque Tom IV. กรุงเทพฯ: คณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส, 1982.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

- งานวชิรสมโภชวัดเซนต์ปอล.พระนคร:ไทยวัฒนาพานิช,2491.
- ชัชวาล แสงแก้ว.คู่มือครุคำสอน.กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์อัสสัมชัญ,2537.
- โรแบร์ โกสเต. ประวัติการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยามและลาว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, 2549.

วิกเตอร์ ลาเก. ประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทย. ฉะเชิงเทรา: แม่พระยุคใหม่, 2539.

สกินเนอร์จี วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

สมาคมชาวฉะเชิงเทรา. เอกสารเผยแพร่เมืองแปดริ้ว. ม.ป.พ., 2529.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. ฉะเชิงเทรามาจากไหน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2553.

สุนทร คัยนันท์. ฉะเชิงเทราในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์, 2534.

สุนทร คัยนันท์. ความรู้เรื่องเมืองฉะเชิงเทราเขียนไว้ให้ลูกแปดริ้ว ใน ที่ระลึกในงานพระราชเพลิงศพ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุนทร คัยนันท์ ณ ฼าปนสถานวัดแหลมใต้ วันเสาร์ที่ 7 พฤศจิกายน 2541. กรุงเทพฯ: 21เซนจูรี, 2541.

สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์. ประวัติศาสตร์พระศาสนจักรในประเทศไทย. เอกสารการสอนวิชาประวัติศาสตร์คาทอลิกไทย วิทยาลัยแสงธรรม, 1995.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา. การศึกษา การศาสนาและการวัฒนธรรม. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2537.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทราเมืองแห่งอนาคต. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2539.

สำนักงานอำเภอบางคล้า. บางคล้า100ปี. บางคล้า: สำนักงานอำเภอบางคล้า, 2545.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ: เขมบรรณกิจ, 2503.

บุญมา พงษ์โหมด. ข้อมูลท้องถิ่นฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา: ภาควิชาสังคมศึกษา สถาบันราชภัฏฉะเชิงเทรา, 2537.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 39 (จดหมายเหตุของพวกบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรี กับสมัยรัตนโกสินทร์. พระนคร: ครุสภา, 2511.

ปาลเลกัวซ์. เล่าเรื่องเมืองไทย. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2506.

“การเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสู่ชุมชนจีน” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นฉะเชิงเทรา

วารสารและบทความ

ก่อนย้ายมาสร้างวัดที่นี่ก็มีสถูปอยู่แล้ว. 50 ปีวัดเซนต์แอนโทนี : 27-29 และ 33-34
จำนง เสียวเส็ง. ประวัติชุมชนแห่งความเชื่อปากคลองท่าลาด (บางคล้า). 142 ปี
สืบสานความเชื่อกลุ่มคริสตชนวัดแม่พระประจักษ์ที่ลูร์ด ปากคลอง
ท่าลาด บางคล้า. ฉะเชิงเทรา, 2553.

นนทพร อยู่รัมย์. ล้อมกรอบ ล้อมปราบ เผาบ้านเผาเมือง จลาจลโรงน้ำตาล กรณีจีน
ตัวเหี้ยเมืองฉะเชิงเทรา สมัยรัชกาลที่ 3. ศิลปวัฒนธรรม : 88-102, 2554.

ประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำ 136 ปีชุมชนแห่งความเชื่อ วัดพระแม่ประจักษ์ที่ลูร์ด
บางคล้า. อุดมสารสิน:11-13, กุมภาพันธ์, 2005.

ว.ลาร์เก. ประวัติวัดเซนต์รีออค (ท่าไข่). อนุสรณ์เสกวัดเซนต์รีออค ท่าไข่ ฉะเชิงเทรา:
53-71, 1987.

งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

เกษมวัฒน์ เปรมกมล. พัฒนาการของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
ในจังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์).
กรุงเทพ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.

เคียว อุก ลี. การเผยแพร่ศาสนาคริสต์กับการตอบสนองของชาวพื้นเมืองในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่าง ค.ศ. 1511-1990. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2539.

ประจวบ ภาลุน. ความสำเร็จและความล้มเหลวในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์
ของมิชชันนารีในสมัยรัชกาลที่4-รัชกาลที่5 (พ.ศ.2394-2453).
สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.

เพ็ญพิสุทธิ์ อินทภิรมย์. รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ.2475-2487). วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
ดุขภูบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพ:บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2549.

เลอลักซ์ คังมีลาม. ปัญหาอันเกิดจากชาวจีนซึ่งเป็นคนบังคับในอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย(พ.ศ.2398-2460). ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.

วรรณิ แผลูกอินทร์. ความสำคัญของการผลิตเพื่อการค้าของเมืองฉะเชิงเทราในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนสนธิสัญญาบาวริง. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528.

ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453. ววิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ศุภวรรณ ขวรัตน์วงศ์. บทบาทของชาวจีนในไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2172-2394. ววิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

สุพรรณิ กาญจันฐิติ. บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์.ววิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตแผนกวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507.

สุวิทย์ กาญจนประภาส. บทบาทชาวจีนในประเทศไทยวิเคราะห์ : เฉพาะกรณีการตั้งสมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย. ปริญญานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2536.

อังสนา แสงสว่าง. บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในฉะเชิงเทราระหว่าง พ.ศ. 2398-2475. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550.